

REPORTS DE LA RECERCA A CATALUNYA
Arquitectura i urbanisme

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

REPORTS DE LA RECERCA A CATALUNYA
Arquitectura i urbanisme

Report elaborat per Manuel Ribas i Piera,
membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans

BARCELONA, 2000

Ribas i Piera, Manuel

Reports de la recerca a Catalunya. Arquitectura i urbanisme

ISBN 84-7283-539-1

I. Institut d'Estudis Catalans II. Títol

1. Arquitectura — Investigació — Catalunya

2. Urbanisme — Investigació — Catalunya

71/72:001.891(467.1)

Aquest treball ha comptat amb el suport de la
Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica (CIRIT)
de la Generalitat de Catalunya

© 2000, Institut d'Estudis Catalans

Editat per l'Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre de 2000
Tiratge: 1.500 exemplars

Compost per Víctor Igual, SL
Carrer de Còrsega, 237, baixos. 08036 Barcelona

Imprès a Altés, SL
Carrer del Cobalt, 160. 08907 L'Hospitalet de Llobregat

ISBN: 84-7283-539-1
Dipòsit Legal: B. 46816-2000

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita del titular del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

L'Institut d'Estudis Catalans, en compliment de les funcions derivades de la condició d'institució que té per objectiu l'alta investigació científica, que li donen els seus Estatuts, duu a terme diverses activitats en els àmbits d'assessorament, coordinació, promoció, realització i difusió de la recerca. Els poders públics tenen la responsabilitat última en el procés de planificació de la recerca, però la natura d'aquesta activitat i els coneixements especialitzats que implica, fan essencial l'existència d'un alt assessorament que tingui independència de criteri i autoritat científica en cadascun dels àmbits on la recerca es realitza.

L'Institut d'Estudis Catalans, per la seva tradició, estructura i composició, pot contribuir a exercir aquesta funció. De fet, el Decret 195/1991, del 16 de setembre, de la Generalitat de Catalunya, relatiu a la coordinació de la recerca i a la reorganització de la Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica (CIRIT), ha donat un primer pas en aquesta direcció en reconèixer a l'IEC un paper d'assessorament regular d'aquest organisme, i les directrius bàsiques del Pla de Recerca de Catalunya 1993-1996 van preveure ja la incorporació de membres de l'IEC en la Comissió d'Assessorament i Seguiment del Pla. D'altra banda, l'IEC té una llarga tradició en l'emissió d'informes i dictàmens i en l'elaboració d'estudis prospectius.

En aquest context, a la tardor de 1995 el Consell Permanent de l'Institut acordà endegar el projecte d'elaboració d'un estudi sobre l'estat de la recerca a Catalunya, en relació amb la comunitat científica internacional, a base d'una sèrie d'informes periòdics sobre cada una de les àrees en què es pot dividir l'activitat científica. El projecte, denominat *Reports de la recerca a Catalunya*, s'inicià el desembre de 1995 dividint els treballs en àrees temàtiques fonamentades en els àmbits i sotsàmbits de la CIRIT. Cada informe ha de proporcionar informació global sobre l'estat de la recerca a Catalunya en l'àrea corresponent, i ha d'aportar reflexions sobre els objectius generals de la recerca, l'evolució, les tendències, la situació actual i una anàlisi prospectiva. Ha d'incloure també dades globals de finançament i d'índexs de productivitat del sistema de recerca català.

L'elaboració de l'informe és confiada a una persona de prestigi que actua de director i que rep l'ajuda d'un grup de col·laboradors experts en l'àrea.

Fins ara s'han elaborat els informes en les àrees següents: biologia cel·lular, molecular i bioquímica, economia, física, medicina, tecnologies de la informació i de les comunicacions, les ciències socials: antropologia, ciència política, comunicació i sociologia, la lingüística i les ciències del llenguatge, geologia, matemàtiques, història, geografia i demografia, biologia d'organismes i sistemes, pedagogia, enginyeria industrial, enginyeries agronòmiques, forestals i alimentàries, art, dret, enginyeria civil i enginyeria de la construcció, química, filologia catalana i arquitectura. Finalitzats tots els reports es preveu una publicació conjunta de tots els informes temàtics, que pot recollir aportacions complementàries.

Els *Reports de la recerca a Catalunya* es realitzen amb el suport i la col·laboració de la CIRIT i de la Secretaria d'Estat d'Universitats, Investigació i Desenvolupament del Ministeri d'Educació i Cultura. S'ha comptat també amb la col·laboració dels vicerectorats de recerca de les universitats catalanes, de l'Oficina de la Gestió de Recerca i Convenis de la Universitat de Barcelona i de la Direcció General d'Investigació i Desenvolupament de la Comissió Interministerial de Ciència i Tecnologia, les quals han subministrat algunes de les dades utilitzades en l'elaboració dels informes. Agraïm a totes aquestes institucions la seva col·laboració.

1. Sobre aquest report d'arquitectura i urbanisme

1.1. La recerca a l'IEC en arquitectura i urbanisme; la filial Societat Catalana d'Ordenació del Territori (SCOT)

L'objectiu d'aquest report, com el de tots els de la sèrie que el Govern de Catalunya ha encarregat a l'Institut, és fer un retrat de la recerca d'alt nivell que caracteritza la Catalunya del present fi de segle.

El capítol o aspecte que tinc encomanat és el de l'arquitectura i l'urbanisme. Considerem, si us plau, només en la durada d'uns quants rengles, les dificultats conceptuals que l'encàrrec engloba.

L'arquitectura és, com tothom sap, una art plàstica major, encarnada en la consecució d'espais tancats i habitables per al resguard i la intimitat de la vida familiar i social. Tot això, però, amb un «plus» que anomenaré «d'artisticitat»; és a dir, amb l'exigència d'aconseguir, a més, un conjunt harmònic en els seus components físics i també en harmonia amb l'entorn que l'envolta.

Si, però, el procés resultés mancat per voluntat o per ineficàcia, sense el plus de què he parlat, l'objecte final no seria probablement arquitectura sinó construcció; és a dir, el resultat d'uns coneixements científics aplicats a una tècnica ben particular i específica.

Vet aquí, doncs, com la complexitat plana sobre l'exigible claredat de la nostra tasca: l'art, la ciència i la tècnica implicades en una activitat de resultat no racional, emparada, però, en l'extrema racionalitat, aquí sí, de les ciències i de les tecnologies adequades.

Les precedents consideracions, i les que seguiran, estan dirigides a delimitar el camp conceptual i professional del present informe, però s'encaminen també a demostrar una certa confusió en l'estructura de seccions i membres de l'Institut,¹ pel que fa a la recerca arquitectònica i en el camp de l'urbanisme. Estan escrites amb l'afany de col·laborar, si més no, a aclarir les falses situacions que se'n deriven, i que, segons el meu parer, l'Institut pateix.

Aquest és un altre aspecte a considerar de passada. És evident que la pràctica de l'urbanisme és una activitat que està a cavall, alhora, de l'àmbit artístic del disseny de formes i del camp de les ciències socials; ambdós aspectes depenen de les corresponents ciències, que caldrà aplicar adequadament. Si bé aquesta múltiple dependència de l'urbanisme es dona també en l'arquitectura, l'especificitat d'aquesta fa menys notòria la dependència pluridisciplinària. En canvi, la disciplina urbanística i també l'actuació dins de l'anomenat *paisatgisme* ressalten molt més aquestes dependències científiques i no artístiques, a càrrec de múltiples professionals: juristes, economistes, sociòlegs, geògrafs, ambientalistes i botànics, com a mínim.

Aquesta pluridisciplinarietat, que a Catalunya va cristallitzar feliçment en l'àmbit VIII del ja llunyà Congrés de Cultura Catalana de 1978, va ser la llavor de la Societat Catalana d'Ordenació del Territori (SCOT), admesa en 1980 com a societat filial de l'Institut i adscrita a la Secció de Filosofia i Ciències Socials i que avui compta amb més de tres-cents socis pertanyents a totes les especialitats esmentades al voltant de l'urbanisme.

1. Quan s'està acabant de redactar el present report ha aparegut el que hom titula *Art*, en el qual, malgrat els seus mèrits, no hi ha cap esment ni a la poesia ni a la música, ni a la dansa o al teatre ni a l'arquitectura ni tampoc a les anomenades arts menors o aplicades.

Durant el quinquenni al qual hom refereix el present report, hom pot dir que es van convocar reunions d'estudis, taules rodones i jornades sobre temes i problemes d'actualitat, generalment a les capitals comarcals, per a estar més a prop dels problemes, amb freqüència gairebé mensual, sovint amb autoritats del Govern de Catalunya i sempre amb la col·laboració de les autoritats municipals i comarcals.

A voltes, les sessions han esdevingut seminaris de major durada, alguns desenvolupats a la mateixa seu de l'IEC, a Barcelona.

Cada any, ha estat convocada l'Assemblea General de socis, i els dies 19 i 20 de març de 1994 tingué lloc el IV Congrés de la SCOT, a Reus, amb participació de ponents de fora de Catalunya, com és costum. Fou el tema debatut «La planificació regional a Europa».

La SCOT, en aquest període, ha editat:

— *Ponències de l'Acte sobre el PEIN*, Sant Feliu de Guíxols, 23.5.92.

— *Informe sobre la segregació de municipis* (a petició de l'Ajuntament de Torroella de Montgrí), Barcelona, 1993.

— *Territori i ferrocarrils: La prolongació de la línia de Blanes a Lloret* («Quaderns de la SCOT», núm. 6), Barcelona, 1994, 71 p.

Es pot dir que la SCOT és, actualment, una societat plenament consolidada, mercès a la meritòria dedicació dels seus successius presidents.

Amb la SCOT, la presència de l'IEC en el camp de la recerca urbanística ha esdevingut notòria.

L'Institut d'Estudis Catalans, a través del seu *Cartell de premis* anual, ha participat també directament en el foment de la recerca en arquitectura i urbanisme.

El Premi Lluís Domènech i Montaner 1995, de freqüència triennal, va ser atorgat a Ferran Segarra i Trias per la seva obra *Barcelona, ciutat de transició 1848-1868. El projecte urbà a través dels treballs de l'arquitecte Miquel Garriga i Roca*.

El Premi Catalònia de 1995 va ser atorgat, l'any següent, a Christiane Crasemann Collins i a George R. Collins (aquest, *in memoriam*) per la tasca realitzada en l'estudi i la divulgació als Estats Units d'Amèrica, i arreu, de l'arquitectura catalana dels segles XIX i XX i en particular sobre Antoni Gaudí.

La Secció de Ciències i Tecnologia de l'Institut, en la seva col·lecció «Arxius de les Seccions de Ciències», va publicar *La part alta del centre històric de Tarragona*, dels arquitectes Lluís Cantallops i Xavier Romaní.

L'obra de Ferran Segarra i Trias esmentada més amunt (Premi Domènech i Montaner 1995) va ser també publicada dins la col·lecció «Arxius de les Seccions de Ciències».

Una altra societat filial de l'Institut, adscrita a la mateixa secció que la SCOT, la Societat Catalana de Geografia, de llarga i poderosa història, aborda sovint els temes de l'ordenació del territori, si bé des d'una òptica diferent i des d'un altre camp disciplinari. No obstant això, hom pot dir que la recerca dels geògrafs es confon sovint amb la dels urbanistes i així llurs activitats dins del marc de l'Institut són també crèdits per a la institució si de recerca urbanística es tracta.

1.2. Sobre les dificultats de base a l'hora d'elaborar aquest informe

L'Institut d'Estudis Catalans, malgrat alguns intents, és ell mateix reflex d'aquella contradicció exposada a l'inici de l'apartat 1.1. Les seves seccions abasten tot el camp de les ciències, com

tothom sap, incloent-hi les ciències humanes i socials i solament allò que estigui, més enllà o més ençà, del raïonament científic. Però d'altra banda, la llista dels reports 1997 de l'actualitat científica inclou l'art i l'arquitectura paral·lelament a la química, la filologia i la història, quan ni l'art ni l'arquitectura no són, intrínsecament parlant, cap ciència. És obvi que no m'estic referint a llurs històries sinó a la creació artística que impliquen.

És evident, per tant, que aquest report no podrà ser un estrictament paral·lel dels altres. Què voldria dir «recerca en arquitectura»? Serà fàcil de contestar pel que fa als components racionals —i raonables— de les ciències aplicades i de la tecnologia adequada; però gairebé sense sentit si hom pretenia referir-se a l'expressió artística que l'arquitecte aconsegueix cada cop que reïx amb la seva obra.

L'autor d'aquest report no voldria que el lector pensés que aprofita l'ocasió per a reivindicacions professionals. El problema disciplinari plantejat, relacionat amb l'evident manca de la institució que promou l'informe, és important precisament per la importància de la institució que el pateix i calia tractar-lo en el preàmbul del report. Potser la conclusió per a evitar maldecaps seria explicar-la amb referència al divorci entre ciència i art. Però, per moltes raons —una de les quals, pel bé de l'Institut—, hauríem de resistir-nos a admetre una conclusió tan irracional i antihumanística, com em resistiré sempre interiorment a admetre la condemna per sempre de tot el món de l'art a extramurs de l'Institut. Al final d'aquest apartat, quedarà explicat el criteri que resulta de sopesar els interrogants anteriors, dels quals deduiré la tessitura de l'informe.

Al costat del problema de continguts (què vol dir l'arquitectura dins la present sèrie de reports?), hi ha encara un segon problema disciplinari quan, com fa el títol d'aquest informe, hom planteja parlar d'arquitectura i urbanisme.

Què és l'urbanisme? Què significa la *i* de l'anterior enunciat? Posat que sigui una «altra» entitat disciplinària, és que cal relacionar-la directament i necessària amb l'arquitectura?

Urbanisme o *urbanística* és també la ciència, la tècnica i l'art d'agençar i endegar el territori urbà, és a dir, el territori considerat com a *funció amb relació biunívoca* amb el fet urbà. És obvi que amb la cursiva he escapat un possible altre problema que estaria basat en la denominació —sovint usada autònomament— dita *ordenació del territori*, que queda, amb la cursiva, unificada amb *urbanisme*. Vull dir amb això que, si bé el territori —no urbanitzat, s'entén— ha estat tradicionalment la contraposició de la ciutat, en considerar-los ambdós units en relacions de subordinació recíproca, passen a ser conceptualment una mateixa cosa des d'un punt de vista genèric.

Comparant ara les dues categories conceptuais *arquitectura* i *urbanisme*, sobresurten, d'una banda, tant la coincidència de mètodes (ciència, tecnologia i art) com la diferència d'àmbits (espais tancats *vs.* territori).

És, doncs, explicable a bastament la diferenciació, com són explicable les situacions i els exemples fàctics que indicarien un camp comú però diferentment especialitzat.

En aquesta línia, d'ençà dels anys setanta, hom comença a tenir en compte un univers, nou en consideració, que englobaria no solament la dualitat expressada sinó també un tercer component disciplinari anomenat *paisatgisme*; el qual, de la mà de l'ambientalisme contemporani que ens envaeix, i ja era hora, ha extrapolat la nova disciplina global fins a anomenar-la *disseny de l'entorn*.

En aquest camp vastíssim s'apleguen, sense dificultats, arquitectura, urbanisme i paisatgisme, que tindrien com a característiques compartides però diferentment especialitzades tots els dissenys (òbviament artístics): el disseny de l'entorn individual (incloent-hi el familiar), el disseny de l'entorn social i el disseny de l'entorn total o paisatge. Aquest, no cal reduir-lo al paisatge anomenat natural sinó estendre'l a tots els paisatges, fins i tot a l'espai urbà.

Anàlogament en aquest punt, l'autor vol fer una exemplarització basada en l'actual estructura de l'Institut d'Estudis Catalans.

L'exclusió dels artistes òbviament inclou l'exclusió dels arquitectes. Tot i que en el grup dels vuit primers membres hi havia dos arquitectes il·lustres, Josep Puig i Cadafalch i Josep Pijoan, l'un i l'altre ho eren no pas per l'exercici de l'arquitectura (que només un dels dos exercí), sinó per llur condició d'historiadors de l'art i de l'arquitectura. El qui això signa ocupa un lloc de membre a la Secció de Ciències i Tecnologia, com a urbanista però no com a arquitecte. Així, la distinció i la confusió es fan paleses quan hom considera: *a*) la diferència entre arquitectura i urbanisme; *b*) la qualificació de ciència atorgada a l'urbanisme, que implica —cal suposar-ho— la negació o, almenys, la minusvaloració de l'art urbà.

Com a conclusió d'aquest apartat 1.2, si hom accepta: *a*) la necessària *artisticitat* de l'arquitectura, anhelada però no garantida, afegida, però, al domini de la ciència i de la tecnologia de la construcció, i *b*) la *unitat conceptual* de l'arquitectura i de l'urbanisme, com a camps professionals *homòlegs però diferentment especialitzats*, cal declarar que el present informe haurà estat redactat a partir de les dues anteriors afirmacions.

2. Sobre l'objectivitat d'aquest escrit

El sotassinat arquitecte que això escriu és l'únic responsable, si s'escau, de les opinions emeses i en el present report reflectides. Cal que sigui així, ja que és l'únic membre de l'IEC que és alhora arquitecte. (Un altre arquitecte és membre supernumerari.)

Aquest és el principal motiu pel qual l'escrit és d'autoria marcadament unipersonal. L'exercici d'una professió de tan fort component artístic com és la d'arquitectura o la de planejament urbanístic fa difícil la coincidència unànime de parers.

És clar que en contra del que hom acaba de dir hi ha opinions dominants i, per tant, molt versemblantment acceptables. Però més enllà —o ençà— de les grans coincidències, hi ha infinitud de matisos; tants, que hom podria dir davant d'una obra arquitectònica o d'una realització urbanística que hi ha tants parers com arquitectes que l'observen i la judiquen.

D'altra banda això és normal i bo que passi. L'inconformisme i la voluntat de pensar per un mateix són una característica *sine qua non* de l'esperit creador que ha de caracteritzar la mena de gent que anomenem artistes i entre els quals hi ha per dret propi els arquitectes i els urbanistes que mereixen aquests noms.

Aquest report té també una bona part informativa; és a dir, de recopilació de dades objectives amb les quals el lector pugui construir el que els anglosaxons en diuen *the state of Art*, i mai tan ben dit.

Però, sobretot, pretén fer una diagnosi i un pronòstic pel que fa a les més recents (1990-1995) obres i tendències realitzades arreu per professionals catalans.

3. Sobre ideologia arquitectònica (i també urbanística)

L'aparat estadístic que inclou el present report podria i podrà servir de pauta per a definir l'estat de la qüestió en els camps que són objecte d'aquest treball.

No obstant això, l'especial característica d'unes activitats que es regeixen clarament, en darrer terme, per lleis estètiques, un cop resoltes les exigències tecnològiques, obliguen a parlar d'ideologies. Perquè les determinacions artístiques que hom defineix a cada moment, les tendències, les semblances i, en darrer terme, les escoles en sentit molt liberal no són mai de fatal acompliment, sinó influïdes per corrents sovint internacionals i a primera vista erràtics.

Estant com estan molt arrelades en la psicologia (individual) i en la psicologia social (països, escoles, grups) i en la mateixa sociologia, com varen demostrar els tractadistes de sociologia de l'art fossin o no de pensament marxista, es pot dir que no hi ha arquitectura ni urbanisme «espontanis», sinó que tant les obres com el pensament en aquests dos camps estan fortament condicionats, ara per a acostar-se a un determinat paradigma estètic, ara per a fugir-ne declaradament.

Alguns poden pensar que aquest plantejament peca de molt optimista, perquè molts dels professionals que fan arquitectura i urbanisme no en tenen cap, de paradigma estètic, ja sigui per ignorància, ja per menyspreu a la mateixa idea d'escola; o, en la majoria dels casos, per manca de sensibilitat que els impedirà descobrir l'abast i la transcendència de llur obra i també com aquesta s'insereix en el panorama cultural de la seva època.

Inserció que, d'altra banda, es produeix sempre, positivament o negativa. La història de l'art es fa travessant el riu del temps que tot s'ho emporta, sobre les pedres de la passera que romanen; és a dir, les grans obres col·lectivament acceptades.

Quines són? Aquelles que comuniquen quelcom. S'ha dit tants cops que si l'art no és comunicació és molt poca cosa, que no cal insistir-hi gaire. Passar insensible davant dels edificis de les nostres ciutats pot significar insensibilitat en alguns. Però sovint pot altrament ser el senyal d'estar davant d'una pèssima arquitectura, d'una pèssima urbanització, d'un pèssim traçat, d'un lamentable paisatge urbà, muts i que no comuniquen; o, com expressa una frase corrent, «que no ens diuen res».

A desgrat d'aquestes consideracions aparentment negatives i que fan referència només als «comerciants» de l'arquitectura i de l'urbanisme, es pot dir que aquestes expressions culturals passen per un bon moment a la Catalunya dels anys 1990-1995, dins dels límits cronològics prefixats en aquest estudi.

En efecte, el pòsit cultural procedeix de les minories positives, però fóra molt difícil extreure'l de la massa que he estigmatitzat com a «comercial». M'adono que l'afirmació, sense matisar-la, és prou injusta. És cert que la qualitat no és ni ha estat mai do de masses, però sí que emergeix de la massa de professionals anònims —poc coneguts— que entre tots fem el cultiu perquè surtin creadors, o líders si estiguéssim parlant de política.

En art, superar la «comercialitat» com a primer objectiu és el primer pas que cal fer per a optar a la comunicació estètica; però mai no significa apartar-se'n del tot: aquell seguirà influïent molt de lluny, certament molt més per les arrels ètniques i sociològiques comunes que no pas pels descobriments i les aportacions personals dels qui potser arribin algun dia al capdamunt. És a dir, els coetanis de nivell mitjà són anònims coautors.

Al lector, que potser havia quedat sorprès amb el títol d'aquest epígraf tercer, en llegir ideologia referida a un camp que només apreciava com a simplement tecnològic i com a molt «lleugerament» artístic, va dedicat tot l'excurs desenvolupat fins aquí.

El que no s'ha dit encara és que l'art de l'arquitectura i de l'urbanisme, l'art del paisatge, van més enllà de les ideologies dels creadors, just en el món d'allò que segons Le Corbusier era i és «indicible», és a dir, inefable. Tot i així és obligació del present report explorar-lo i, malgrat les dificultats que presenta, fer-ho a través d'identitats i d'intimitats molt concretes.

4. L'arquitectura catalana en el període 1990-1995

4.1. Els arquitectes catalans

Ja està dit al començament que en arquitectura la recerca es manifesta amb les obres dels arquitectes.

Aquella etapa 1990-1995, que en arribar 1999 és ja d'actualitat dubtosa, no té aquest inconvenient com el més important; però sí que ho és referir-la a un període d'abans i de després de la fita de 1992, crucial per a Catalunya a partir de la irradiació del focus barceloní.

En el començament del quinquenni, al final de l'anomenada dècada meravellosa dels anys vuitanta, fou quan, a redós del cap i casal, gairebé totes les ciutats mitjanes de Catalunya —que també s'han anomenat *ciutats madures*— van transformar cada una el seu peculiar paisatge urbà, que havia estat palesament mancat de renovació durant tota la dictadura.

Aquella eclosió exemplar de l'arquitectura i de l'urbanisme catalans, iniciada a la Barcelona de 1980, arriba amb força a 1990, quan aquest report comença a fixar-s'hi.

Es pot dir que en aquesta data el programa és ja inalterable; les ciutats olímpiques, i de retruc les altres també, haurien arribat a aquell punt que en una pista per a avions es diu «punt d'impossible variació». S'acaben cap a 1990 les obres públiques i les noves edificacions, com tothom sap; però algunes de secundàries i altres de no tan secundàries seran ajornades per a més tard. D'aquesta manera es pot dir que al final del període fixat, 1995, és quan la inèrcia de l'empenta olímpica s'ha acabat.

Cal advertir al lector que l'adjectiu *olímpic* és usat aquí només per a entendre'ns millor perquè es dona per suposada la interpretació que cal fer-ne; és a dir, representatiu d'un concepte molt més ampli, tal com la ciutat va voler orientar-lo i que va repercutir en la major singularitat del fenomen: convertir un període real de dues setmanes en una sacsejada arquitectònica de deu anys de durada.

Com que no hi ha miracles, cal escatir per què la voluntat política va trobar ressò i qualitat en els professionals implicats. Tots ells eren, sens dubte, el fruit de bastants més anys de preparació acadèmica i professional, del desbordament de les vocacions —si hom pot anomenar-les així— arquitectòniques, d'un clima obert a la cultura del món i d'Europa. Però sobretot, i crec que és el més important, de l'eufòria d'un poble que recuperava la seva autonomia i per primera vegada es complia en la llibertat política que durant molts anys li havia estat negada.

Si a algú aquestes poden semblar-li raons allunyades, cal que pensi com els grans episodis arquitectònics de Catalunya, al parer de molts, cal anar a cercar-los en el gòtic català del segle XIV, coetani de l'expansió mediterrània, i també en el Modernisme del trànsit al segle XX, coetani del final de la Renaixença i de la recuperació de la consciència nacional. És a dir, amb coincidència amb grans moments polítics.

L'arquitectura catalana contemporània de 1990-1995 és un segment de la que va néixer immediatament després de la dictadura dels quaranta anys.

Durant aquells anys, i malgrat les dificultats i preocupacions altres, una generació va lluitar pel difícil redreçament, per a afirmar els vincles culturals de continuïtat amb l'arquitectura catalana d'avantguarda de 1929-1939, de redreçar l'ensenyament que hauria de revertir directament

sobre el futur floret d'arquitectes. Justament els qui serien els responsables principals de la bona imatge que va adquirir l'arquitectura catalana de 1990-1995 que ara ens ocupa.

Posats a afinar, aquest report descobreix, dins la finestra que se li obre en el període 1990-1995, un munt de tendències. És possible reduir-les a només cinc, totes amb obres de significació variada però catalogables a l'empara dels corrents homòlegs a la resta del domini occidental. Serien aquestes:

a) El corrent monumentalista d'aparença neoclàssica que va ser una branca de l'anomenat postmodernisme arquitectònic o expressionisme formal. Ha tingut pocs practicants, però algun de ben assenyalat.

b) El corrent brutalista del desconstruïvistisme o expressionisme abstracte centrat en estructures senzilles però intrínsecament contradictòries, lluny encara de l'anomenat *high-tech* (High Technology, que potser pel nivell econòmic català era poc adient i així tingué pocs practicants).

c) El corrent purista, emmirallat en l'arquitectura del racionalisme català dels anys trenta, molt equilibrat i despulrat alhora, però amb rotunditat plenament mediterrània. És certament la tendència menys «contaminada» i més «verista».

d) El corrent derivat de l'art pobre, del gestualisme i del minimalisme. Ha tingut, però, escassos practicants arquitectes.

e) Finalment, el corrent volgudament contaminat de l'art vernacular, utilitzat profusament en l'arquitectura que hom pot anomenar d'extramurs, per a residències més o menys rurals. Es fa difícil destriar, entre els seus practicants, els qui el practiquen dins de la ideologia moderna i quins ho fan per simple mimetisme o falta de creativitat.

L'adscripció a les tendències descrites de persones i obres —que aquest report no especifica— és molt difícil, perquè en l'arquitectura contemporània no hi ha obres pures ni disciplines o escoles. Si després de l'International Style dels anys trenta el que queda de les arquitectures nacionals és molt poc, modernament cal afegir a la llista una nova entrada amb els practicants, la barreja de les tendències que hem assenyalat. Això fa que cada bon arquitecte sigui acceptable a la seva «manera». Precisament aquesta és una característica molt important de l'arquitectura catalana contemporània que cal assenyalat molt especialment.

Unes altres característiques que cal esmentar figuren en la següent tripleta:

a) l'altíssima qualitat d'algunes obres produïdes a Catalunya en el període, i

b) consegüentment, el reconeixement que en fa la crítica arquitectònica mundial;

c) i d'aquí en deriva el que gairebé mai no havia succeït, l'actual presència d'algunes notables obres d'arquitectura catalana a Amèrica, a Europa i fins i tot a l'Extrem Orient.

Cal posar com a denominador comú, tant en l'anterior relació de tendències o llenguatges característics com en la relació del procés, que l'actual és una situació de veritable apogeu o clímax.

En el període que recull aquest informe, no solament els arquitectes catalans construeixen més enllà de les fronteres polítiques d'Espanya, sinó que alguns catalans, professors d'arquitectura, ensenyen regularment a les universitats de Berkeley, de Harvard, de Delft, de Frankfurt, a l'Escola Federal de Lausana i a l'Institut Universitari de Ginebra i, per tant, formen part dels corresponents quadres estables de llur professorat.

Per acabar l'exposició que justifica l'anomenat «apogeu», mesurat per la demanda internacional, hom exposa tot seguit el reflex de la situació a Catalunya i a les dues escoles d'arquitectura existents en el període 1990-1995.

El nombre de professionals arquitectes a Catalunya va tenir a partir de 1951 un augment mai vist. Es pot dir que els 25-30 arquitectes catalans coetanis de Gaudí es van mantenir cap als

200-300 fins a la meitat del segle xx, i van arribar, durant el quinquenni al qual referim aquest report, a la xifra de més de 5.000.

TAULA 1

*Arquitectes inscrits en el Col·legi d'Arquitectes
de Catalunya i residents a Catalunya*

<i>Any</i>	<i>Col·legiats</i>
1991	4.021
1992	4.349
1993	4.638
1994	4.898
1995	5.115

El Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, que és l'organisme que aplega, representa i en certa manera controla les activitats dels arquitectes que treballen a Catalunya, al costat d'això desenvolupa una tasca cultural de gran importància mitjançant la promoció de cursos, jornades i conferències sobre l'actualitat o la història de l'arquitectura i de l'urbanisme.

La revista *Quaderns*, escrita en català, té difusió de llarg abast i el programa anual de les exposicions que munta o acull és altament significatiu. Es pot dir també que tots els noms prestigiosos de l'arquitectura en el món, en una ocasió o altra han passat per la tribuna del Col·legi.

Particularment, en el període estudiat (1990-1995) el Col·legi va preparar el XX Congrés de la Unió Internacional d'Arquitectes, UIA-1996, que va reclamar la presència a Barcelona dels millors professionals de l'art i va estimular la presència de més de deu mil inscrits, amb el corresponent ressò ciutadà.

4.2. L'ensenyament de l'arquitectura i de l'urbanisme a Catalunya en el període 1990-1995

Si a la primera meitat del segle, l'única escola superior d'arquitectura de Barcelona «produïa» promocions d'uns quinze arquitectes (que incloïa mallorquins, valencians, aragonesos, bascos i canaris),² a la segona meitat del segle, de les dues escoles catalanes d'arquitectura surten avui cap als tres-cents diplomats anyals (incloent-hi només mallorquins i aragonesos, ja que la resta de territoris veïns tenen ja escola superior pròpia). És a dir, no solament va néixer l'any 1972 l'Escola Tècnica Superior del Vallès, abans a Terrassa-Sabadell i avui a Sant Cugat, sinó que a l'entorn català les noves escoles superiors de València, Pamplona, Donostia i Las Palmas de Gran Canaria van iniciar, tutelades per les de Barcelona i de Madrid durant els primers anys, llurs ensenyaments propis que òbviament van absorbir la demanda local.

2. La presència d'estudiants canaris a Barcelona, bé que compartida amb Madrid, era deguda, durant molts anys, a l'existència del «vaixell de Canàries» que enllaçava regularment aquelles illes amb Barcelona.

TAULA 2

Professorat de l'ETSA de Barcelona

<i>Any</i>	<i>Catedràtics</i>	<i>Titulars</i>	<i>No titulars</i>
1990-1991	30	117	151
1991-1992	32	120	145
1992-1993	32	121	148
1993-1994	34	122	148
1994-1995	34	121	159

TAULA 3

Alumnes de l'ETSA de Barcelona

<i>Any</i>	<i>Alumnes matriculats</i>	<i>Titulars</i>	<i>Tesis doctorals llegides</i>
1990-1991	3.289	258	18
1991-1992	3.912	421	8
1992-1993	3.863	337	10
1993-1994	3.990	308	13
1994-1995	3.847	317	12

TAULA 4

Altres dades estadístiques de l'ETSA de Barcelona

<i>Any</i>	<i>Adquisicions biblioteca</i>	<i>Publicacions</i>
1990-1991	1.046	–
1991-1992	*	49
1992-1993	1.753	47
1993-1994	1.599	77
1994-1995	1.677	48

A l'escola del Vallès, la situació, tant pel que fa a professors com a alumnes, és la següent:

TAULA 5

Professorat de l'ETSA del Vallès

<i>Any</i>	<i>Ordinaris</i>	<i>Associats</i>
1990-1991	49	54
1991-1992	46	53
1992-1993	47	54
1993-1994	51	53
1994-1995	51	54

TAULA 6

Alumnes de l'ETSA del Vallès

<i>Any</i>	<i>Alumnes</i>	<i>Graduats</i>	<i>Doctorat</i>	<i>Tesis doctorals</i>
1990-1991	825	27	Durant aquests anys no s'han realitzat cursos de doctorat	No hi ha hagut lectures de tesis doctorals
1991-1992	914	45		
1992-1993	996	46		
1993-1994	1.032	20		
1994-1995	1.054	44		

De les seixanta-una tesis doctorals llegides a l'escola de Barcelona en el període estudiat, la immensa majoria van ser dirigides per professors d'una o altra escola. Alguns dels nous doctors són estrangers reclamats pel bon nom de la ciutat i del centre.

Per valorar degudament el que això suposa com a aportació cultural, vegeu en el punt 7 la llista dels títols que demostren la varietat dels camps tractats.

L'actual extraordinari crèdit internacional, tant a Europa com a Amèrica, que han aconseguit les escoles d'arquitectura catalanes es reflecteix en el quadre que quantifica els intercanvis dins dels programes ERASMUS i després SÒCRATES.

TAULA 7

*Evolució de la mobilitat ERASMUS-SÒCRATES.
Estudiants catalans d'arquitectura a Europa*

<i>Any</i>	<i>ETSAV</i>	<i>ETSAB</i>
1990-1991	0	21
1991-1992	0	17
1992-1993	4	50
1993-1994	4	83
1994-1995	12	89

TAULA 8

*Evolució de la mobilitat ERASMUS-SÒCRATES.
Estudiants estrangers a l'ETSA de Barcelona*

<i>Any</i>	<i>Estudiants</i>
Cursos anteriors a 1995-1996	Hom no en conserva estadístiques consultables
1996-1997	191 estudiants estrangers rebuts
1997-1998	98 estudiants estrangers rebuts
1998-1999	92 estudiants estrangers rebuts
1999-2000	130 estudiants estrangers previstos

El comentari conjunt de les taules 7 i 8 comença fent-nos veure:

a) La gran afluència d'estudiants foranis, emmirallats per la gran atracció arquitectònica i urbanística de la Barcelona postolímpica.

b) L'adopció de mesures restrictives per part de l'ETSAB, ja que el gran nombre d'estudiants rebuts i el fet que no tots fossin qualitativament seleccionats per les universitats d'origen causava disfuncions i complicava, de manera no aprofitada, la presència dels estrangers. Dit d'altra manera, que no sempre eren bons estudiants i alguns tendien a ser simples visitants.

c) L'adopció d'aquestes mesures (establiment d'una llista tancada d'universitats en contacte, exigència de matriculació per dos semestres, coneixement previ de català o castellà, etc.) assenyalava la reducció forçada d'estrangers, que d'altra banda calia portar fins a equilibrar les taules 7 i 8.

Cal finalment ressaltar que en les anteriors estadístiques d'intercanvi universitari no hi són comptades les presències generades pels nombrosos i acreditats programes de mestratge en diverses especialitats al voltant de l'arquitectura, que atreuen professionals d'Espanya i de tot el món, ni tampoc la presència dels estudiants que sol·liciten matrícula a llurs expenses sense, però, cap efecte acadèmic.

5. Urbanisme català en el període 1990-1995

Tot i haver afirmat en començar la unitat intrínseca de les dues disciplines, urbanisme i arquitectura —i encara més si hom considera la quasi absoluta coincidència en els professionals autors—, és, però, necessari fer-ne, en aquest report, un tractament separat per a major claredat de l'exposició.

El que en arquitectura hom ha anomenat *ideologies diverses*, en el camp de l'urbanisme no arriba a tant, ja que la limitada expressió formal que permeten els traçats urbanístics les manté amagades. Alguns potser dissentirem de l'anterior afirmació i adduirem exemples; vegeu com és sempre l'addició d'arquitectures en la formalització dels traçats, aquests relativament abstractes, la que motiva l'adscripció a una ideologia o estil.

En canvi —i amb el que hom acaba de dir es referma això que seguirà—, sí que cal afirmar l'existència de graus creixents d'urbanisme en arribar a la fase de formalització dels traçats. (*Formalització* no vol dir necessàriament *execució*.)

És a dir, que la funcionalitat i no pas l'estètica és predominant en els grans traçats territorials, com per exemple en el vigent Pla Territorial General de Catalunya, però en canvi els components són en proporció contrària si parléssim de la prolongació de la Diagonal barcelonina i encara més si es tractés de formalitzar la plaça Vella de Terrassa o la de Sant Joan, de Lleida.

Aquesta «elasticitat», que al capdavall és de mesura i d'extensió, és difícilment catalogable. En molts països, i també a Catalunya, parlem de plans territorials quan el territori no edificat domina sobre els nuclis; parlem de plans d'ordenació urbana (amb llurs derivats, plans parcials i plans especials) quan és el traçat urbà el que resulta majoritari (però no per això dominant).

Durant el quinquenni estudiat, a Barcelona ha estat important el planejament urbà amb extensions metropolitanas, que és, parlant a la lleugera, un estat intermediari entre els dos esmentats fa poc.

El concepte de *metròpoli*, que en primera i grollera aproximació pot traduir-se per «ciutat gran i difusa», ha donat pas al molt més aproximat de *regió metropolitana*, que defineix l'estructura de la gran ciutat contemporània, contínuament urbana encara que no contínuament edificada, estesa i amb especialitzacions difoses sobre el seu territori.

A Catalunya, l'existència de la regió urbana de Barcelona, i les regions urbanes *in fieri* de Girona - Costa Brava i sobretot de Tarragona-Reus-Valls, ha fet que la doctrina i el planejament s'ocupessin abundantment d'aquest tema. A partir de 1992, a Barcelona s'han impartit amb notable èxit internacionals cursos de mestratge que portaven com a títol *La gran escala i Els grans projectes*,³ i també cap al final del període estudiat (desembre de 1993) l'Ajuntament de Barcelona com a majoritari va crear l'empresa privada de capital i iniciativa pública anomenada Barcelona Regional, SA, per a possibilitar la redacció dels grans projectes i agilitar llur execució, si s'escau, sobre la gran escala territorial metropolitana, encara més necessària quan des de 1987 a la regió metropolitana de Barcelona no existeix cap organisme supramunicipal d'urbanisme.⁴

Precisament aquell fet —la creació de Barcelona Regional—, a part dels significats polítics que pugui tenir i d'anar més enllà de la capacitat tècnica de l'Ajuntament de Barcelona, és la de-

3. Probablement és la traducció dels *grands travaux* de l'època Mitterrand a París.

4. El que hi havia, Corporació Metropolitana de Barcelona, tot i ser d'àmbit massa reduït, va ser suprimit per les lleis territorials vigents.

mostració pragmàtica de l'existència d'aquella escala intermèdia metropolitana a la qual m'he referit, entre els extrems plenament acceptats del planejament territorial *vs.* planejament urbà.

En el període estudiat, que va ser el d'arrencada de l'agència acomplint encàrrecs, es van realitzar preprojectes o estudis projectuals tan importants com els de l'estació de la Sagrera (1994-1995) per al tren d'alta velocitat, i també l'anomenat «costat de terra» de l'aeroport del Prat (1994-1995), que comprèn tot el que no siguin pistes i hangars.

L'especial característica de l'arquitectura i de l'urbanisme que «produceix» obres, siguin grans o petites, fa que aquest report hagi de seguir camins ben diferents dels que han estat pautes per als reports científics. És a dir, que per a informar de l'estat de l'urbanisme a Catalunya en el període prefixat, no n'hi ha prou de fer-ho sobre l'estat de la recerca urbanística —que hom dirà al final del present epígraf— sinó que cal abans —o després, tant se valdria—, parlar del «producte», és a dir, de les creacions dels urbanistes catalans del moment observat. Com que la «mesura» de l'urbanisme com a producte seriat és també especial, caldrà que l'informe s'ocupi tot seguit de les plataformes de l'Administració pública que hi dediquen llurs esforços, cadascuna amb característiques singulars.

El Govern de Catalunya, que té transferides totes les competències en matèria d'urbanisme, mitjançant la Conselleria d'Obres Públiques i Urbanisme, dedica a la tasca urbanística i territorial dues direccions generals, la d'Urbanisme i la de Planejament Territorial (avui unificades), i una, la d'Arquitectura i Habitatge, a l'arquitectura pròpiament dita.

La Direcció General d'Urbanisme no solament posseeix el més elevat grau de control dels planejaments originats en nivells inferiors de l'Administració mitjançant les comissions territorials d'urbanisme, sinó que ella mateixa és promotora de projectes de lleis i de reglaments, que a través de la tècnica jurídica posen la doctrina i la legislació urbanística comparada al servei d'una voluntat política.⁵

En aquest terreny cal dir que el període recensat comença amb la promulgació, pel Parlament de Catalunya, del Decret legislatiu 1/90, que és el text refós de la Llei catalana de l'urbanisme. Acaba, significativament, amb la vigència —hom no pot dir encara si encertadament o no— del llargament gestat Pla Territorial General de Catalunya de 1995; i entre els dos el Parlament aprova també l'únic Pla Director Territorial de Coordinació vigent a Catalunya, que és el del delta de l'Ebre.

Les diputacions catalanes són també planificadores. De la de Barcelona es pot dir que d'ençà d'uns anys està fortament especialitzada en la gestió dels parcs i del medi. Les altres, cadascuna al seu nivell, tenen actuacions semblants.

Pel que fa a la Diputació de Barcelona, l'anomenada Àrea d'Espais Naturals va encetar l'any 1992 una acció territorial de gran abast anomenada Projecte Anella Verda, que malda per a preservar un cercle de cent cinquanta mil hectàrees d'espais lliures que afecta cent municipis dins de les tres-cents vint mil hectàrees de la regió metropolitana de Barcelona.

Durant el període que hom pretén cobrir amb el present report, la Diputació va endegar el projecte amb un extens cicle de debats i exposicions durant l'hivern i la primavera de 1994, a partir de tres estudis publicats en 1993.

Aquest procés de participació va implicar trenta hores de debat amb quasi vuit-cents inscrits, cinquanta-quatre ponents, disset comunicacions rebudes, cent vint-i-tres intervencions del públic. La difusió del programa es va fer amb cent vint mil tríptics, trenta mil cartells, seixanta-cinc anuncis als diaris i més de cent quaranta articles apareguts als mitjans de comunicació.

Pel que fa a les exposicions, s'adreçaren a la xarxa hidrogràfica de l'entorn metropolità. Les exposicions estaven centrades sobre tres aspectes principals:

- a) Els rius com a sistemes de penetració des del mar cap a l'interior;
- b) els rius com a proveïdors de fluxos d'energia;
- c) els rius com a definidors de les modernes vies de comunicació.

En aquest panorama, tocaria ara parlar dels serveis tècnics dels ajuntaments, cadascun al seu nivell i entre els quals òbviament excel·leixen els de les ciutats majors.

El cas de Barcelona és singular perquè, havent format part d'un organisme supramunicipal avui desaparegut (l'anomenada Corporació Metropolitana de Barcelona, la «Corpo» per als adictes), avui intenta minorar aquella pèrdua, o bé amb organismes voluntaris, com l'anomenada Àrea Metropolitana de Barcelona, o bé amb Barcelona Regional, SA, de la qual hom ja ha parlat en referir-se a les metròpolis, encaminada a preparar projectes de gran abast dins d'una visió de conjunt; i molt particularment a fer front al gran repte —amb notables repercussions urbanístiques— que serà el Fòrum de les Cultures de l'any 2004. Una breu relació dels projectes realitzats o encara per fer ens dóna una imatge aproximada de la seva importància: triangle del Llobregat, (aeroport, delta, port) i triangle del Besòs (desembocadura, llera, estació del TAV).

L'Ajuntament de Barcelona, amb un decret de l'Alcaldia de 1992, va crear el Gabinet d'Estudis Urbanístics dins de l'àmbit de l'urbanisme i el medi ambient. Amb un arquitecte director i un altre com a director adjunt, l'Institut va iniciar la seva tasca específica d'anàlisi i avaluació continuada dels processos urbanístics amb incidència a Barcelona i al seu territori més immediat; així com l'elaboració d'estudis i alternatives d'ordenació o d'actuació.

Els temes estudiats durant el període es poden agrupar en els següents epígrafs:

1. L'emmarcament territorial de Barcelona: l'espai metropolità, l'espai català.
2. Cap a un balanç urbanístic global: estudis de ciutat:
  - el sistema d'equipaments
  - el parc d'habitatges
  - les formes urbanes de l'activitat
  - l'oferta terciària
  - el perfil immobiliari
  - accessibilitat a la Barcelona metropolitana
  - el sistema d'espais lliures
  - la xarxa urbana de carril bici.
3. Estudis previs a l'ordenació del sector Sagrera - Sant Andreu, així com altres estudis locals tals com la connexió Guinardó - la Sagrera, el passeig de la Zona Franca, el Poblenou.

Prenent el marc docent com a indicador de la bona o mala salut de l'urbanisme català en el període d'aquest report, abans de dir cap altra cosa cal parlar d'interdisciplinarietat.

És ben sabut que el camp de l'urbanisme constitueix un espai teòric de confluència de moltes professions i experteses.

En el cas present i a partir del títol que l'IEC va fixar per al present report, hem estat parlant d'urbanisme preferentment des de la professió d'arquitecte.

Una tal simplificació prèvia, si passés a definitiva, a més d'injusta fóra errònia, ja que altres centres universitaris —fixant-nos només en aquests— aborden l'urbanisme des d'altres *curricula* professionals, com ja he apuntat.

Certament, però, l'ensenyament de l'urbanisme, en quantitat i en qualitat, és una característica de les escoles d'arquitectura catalanes; és a dir, de la de Barcelona i de la del Vallès, en aquest període.

El departament encarregat de la docència de l'urbanisme és únic per a ambdues i estava, l'any 1995, format per cinquanta-sis professors.⁶

L'evolució de professors en el període del report ha estat aquesta:

TAULA 9

Professors durant els anys 1990 i 1995 (ETSAB + ETSAV) en el Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori

Any	Numeraris		Associats	Total	Becaris
	Catedràtics	Titulars			
1990	5	4	35	44	(sense variació)
1995	5	16	35	56	4

Pel que fa als cursos d'urbanisme encarregats al Departament per a l'escola de Barcelona, la variació del nombre d'alumnes es reflecteix en la següent

TAULA 10

Variació del nombre d'alumnes dels cursos d'urbanisme a l'ETSAB (pas al nou pla d'estudis de 1981)

Any	Urbanística I (2n curs)	Urbanística II (3r curs)	Urbanística III (4t curs)	Urbanística IV optativa (5è curs)
1990-1991	450	370	157	8
1991-1992	518	426	357	9
1992-1993	478	627	379	10
1993-1994	747	605	473	50
1994-1995	719	766	956	17

Pel que pertoca al tercer cicle, el nombre d'alumnes de doctorat ha passat de quaranta-cinc a cent set en el període.

El nombre d'alumnes de doctorat acceptats per a desenvolupar una tesi doctoral al Departament d'Urbanisme entre 1990 i 1995 ha estat de cinc. Aquest és un tràmit establert en aquests anys.

El nombre de tesis doctorals llegides al Departament entre 1990 i 1995 ha estat de setze. Aquests són els títols de les tesis llegides:

6. En el moment d'escriure aquests rengles, any 1999, la xifra ha pujat fins a més de setanta professors de categories diverses.

- 1) *Los componentes formales del territorio rural.*
- 2) *El projecte urbà a través dels treballs de l'arquitectura: Miquel Garriga i Roca.*
- 3) *La «forma urbis»: Cinc ciutats sota sospita.*
- 4) *Procés de formació dels sectors residencials de Diagonal i Pedralbes de Barcelona, 1953-1976.*
- 5) *La historia urbana en Tolosa: Una teoría de las formas de construcción de la ciudad.*
- 6) *Geometria i projecte del sòl als orígens de la Barcelona moderna.*
- 7) *Places porxades a Catalunya: El projecte vuitcentista.*
- 8) *Luz cenital.*
- 9) *Elementos de proyectación urbana: La ordenanza como instrumento flexible y de proyecto.*
- 10) *L'ordre fràgil de l'arquitectura.*
- 11) *La construcció de la muntanya de Montjuïc.*
- 12) *Espacio residencial y metrópoli: Las tramas residenciales en la formación y evolución metropolitana de Barcelona, 1856-1919.*
- 13) *Construir ciutat amb agrupacions d'habitatges unifamiliars.*
- 14) *Estructures territorials, urbanisme i arquitectura poliòrcètics a la Catalunya preindustrial.*
- 15) *Els espais projectuals d'una metròpoli: Canvis en l'estructura espacial de l'àrea central metropolitana de Barcelona, 1976-1992.*
- 16) *Arenys de Mar: Evolució fins a la realitat urbanística actual.*

Un altre centre de la UPC té també ensenyament reglat d'urbanisme, dins de la carrera d'enginyer de camins, canals i ports que hom cursa a l'Escola Tècnica Superior del mateix nom, gestionada pel Departament d'Infraestructura del Transport i del Territori.

L'urbanisme a Camins té una assignatura troncal en el primer cicle i una d'especialitat en el segon cicle. Per a la docència d'aquestes matèries, l'Escola, a través del Departament, disposa de 9-10 professors distribuïts en les diverses categories que exposa la taula 10. L'únic catedràtic va ser baixa per jubilació obligatòria l'any 1994 i és avui professor emèrit adscrit al Departament.

TAULA 11

Professorat d'urbanisme a l'ETS d'Enginyers de Camins, Canals i Ports

<i>Any</i>	<i>Catedràtics</i>	<i>Titulars</i>	<i>Titulars d'escola universitària</i>	<i>Associats</i>
1990-1991	1	2	0	6
1991-1992	1	2	1	6
1992-1993	1	2	1	5
1993-1994	1	2	2	4
1994-1995	0	2	2	5

De l'alumnat que cursa urbanisme a l'escola d'enginyers de camins, la següent taula i la nota al peu en donen referència.

TAULA 12

Alumnat dels cursos d'urbanisme a l'ETS d'Enginyers de Camins, Canals i Ports

<i>Any</i>	<i>Curs comú</i>	<i>Curs d'especialitat</i>
1990-1991	80	14
1991-1992	70	12
1992-1993	60	10
1993-1994	70	10
1994-1995	90	8*

* En el moment d'escriure el present report, curs 1998-1999, el nombre d'alumnes ha crescut notòriament fins a cent noranta i vint-i vuit, respectivament.

En tercer cicle, existeix a l'escola de Camins la línia d'urbanisme i ordenació del territori. Si bé el nombre de tesis llegides és realment escàs, cal, però, consignar les següents dades per a il·lustrar en tot el seu abast el panorama de l'urbanisme català en el període ressenyat. Vegeu a continuació.

TAULA 13

Projectes final de carrera a Camins

<i>Any</i>	<i>Projecte final de carrera en l'especialitat</i>	<i>Tesis d'especialitat</i>
1990-1991	14	5
1991-1992	11	4
1992-1993	10	3
1993-1994	10	4
1994-1995	8	2

TAULA 14

Tercer cicle d'urbanisme a Camins

<i>Any</i>	<i>Doctorands acceptats</i>	<i>Tesis llegides</i>
1990-1991	—	—
1991-1992	—	—
1992-1993	2	1
1993-1994	—	—
1994-1995	1	—*

* Cal indicar, en el moment d'escriure aquest report, any 1999, que si bé amb posterioritat a 1995 només s'ha llegit una tesi, el nombre de doctorands ha doblat.

El Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori, de la UPC, que, com ja està dit, és el mateix a les dues escoles d'arquitectura, va iniciar durant els anys considerats el Programa de Mestratge en Projectació Urbanística, que segueix actualment.

Aquestes activitats docents estan dirigides a formar tècnics interessats en la projectació urbanística, posant un èmfasi especial en la forma física de les intervencions, sense oblidar ni desconnèixer, però, les altres dimensions (econòmica, social, etc.) de la realitat. El màster en projectació urbanística es dedica a l'estudi i la projectació dels processos de transformació urbana i territorial i es desenvolupa per mitjà de tres programes de postgrau: «Projectar el lloc», «Projectar la ciutat» i «Projectar el territori».

Sempre a partir de treball en règim de taller de projectació sobre temes reals, acompanyat per les assignatures de diferents perfils. Un curs d'especialització final i l'elaboració de la tesina són els complements per a accedir al títol del Màster UPC en Projectació Urbanística, homologat per l'Escola d'Administració Pública de Catalunya i convalidable per altres universitats espanyoles i estrangeres. Així mateix, determinades assignatures teòriques i metodològiques dels tres programes de postgrau que integren el màster són reconegudes com a crèdit tipus i pel Programa de Doctorat en Urbanisme del Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori, de la UPC.

Aquest programa està dirigit, fonamentalment, a arquitectes i enginyers de camins, i molt especialment a nous titulats, fins i tot als estudiants que estan pendants del projecte de fi de carrera. Aquest programa s'entén com la continuació d'una formació que els nous plans d'estudi no permeten que es desenvolupi suficientment en el primer i segon cicle. De la mateixa manera aquest programa queda obert, en aquelles assignatures que no siguin de taller, a altres professionals, com per exemple geògrafs, economistes i advocats. Els cursos i les assignatures d'especialització estan adreçats, principalment, als professionals arquitectes i enginyers, especialment als pertanyents a l'Associació d'Urbanistes de Catalunya i a tots aquells urbanistes interessats en la projectació.

En el període 1990-1995, el Programa de Mestratge en Projectació Urbanística va treure el primer llibre de la seva col·lecció del mateix nom amb el títol *Infraestructures del transport i forma urbana: exploracions projectuals per a l'ordenació urbana de Figueres*.

Per acabar la present ressenya del paper del Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori de les dues escoles d'arquitectura de la UPC, cal encara fer esment dels onze convenis signats amb l'Administració o amb societats privades per tal de portar a terme determinats estudis per encàrrec. Foren els següents:

- 1) Avantprojecte zona esportiva del Sorral a Mataró.
- 2) Tractament paisatgístic a l'entorn del riu Llobregat dins de l'àmbit de l'àrea metropolitana de Barcelona.
- 3) Curs Projectar la perifèria 93.
- 4) Xarxa viària del Bages.
- 5) Remodelació plaça de l'Ajuntament de Canet.
- 6) Estudi paisatgístic de la Seu Vella de Lleida.
- 7) Avantprojecte territorial de la riera d'Argenton.
- 8) Dades gràfiques i tractament del sistema d'informació territorial de la comarca del Baix Llobregat.
- 9) Pla parcial Bonanova, de Calafell.

10) Criteris d'implantació del golf a Gran Canaria.

11) Text refós del pla parcial Bonanova, de Calafell.

L'enorme pluridisciplinarietat que comporten tant la pràctica com l'ensenyament de l'urbanisme fa que, en ocasions, també s'hagin donat visions aproximatives a l'Escola Tècnica Superior d'Enginyers Industrials de Barcelona. De manera més regular, l'Escola Universitària d'Arquitectes Tècnics de Barcelona i l'Escola Universitària d'Agricultura (adscriu a la UPC) ofereixen també cursos d'urbanisme i ordenació del territori. A la Universitat de Lleida, les escoles tècniques superiors d'enginyers agrònoms i d'enginyers forestals sovint acosten llurs ensenyaments territorials a l'ordenació del territori en sentit global.

A la Universitat de Barcelona, a la Universitat Autònoma de Barcelona i a la Universitat de Girona s'imparteixen ensenyaments de geografia com a carrera pròpia.

Per a la ciència urbana i regional i no tant per al planejament urbanístic i territorial, la presència dels geògrafs ha estat sempre rellevant. Cal, per això, deixar-ne esment en aquest report, afegint que a la Universitat de Barcelona existeix un departament de geografia regional en el qual l'ensenyament de la ciència regional i de la recent ciència del paisatge té un lloc primordial, sobretot en els aspectes analítics, com ja està dit.

Prenent com a exemple el dels geògrafs de la Universitat de Lleida, els membres del Departament de Geografia i Sociologia formen part des de 1996 del grup de recerca consolidat Territori i Societat.

En el període ressenyat es van llegir una tesina i una tesi doctoral sobre aspectes urbans de la ciutat de Lleida, i membres del Departament van participar en tres projectes de R+D, posteriorment publicats:

- 1) *Anàlisi de l'activitat immobiliària a la ciutat de Lleida, 1940-92.*
- 2) *Estudis complementaris per a la redacció del PGM de Lleida.*
- 3) *Atlas de l'edificació i el comerç a l'Eix comercial de Lleida.*

La 5a Setmana d'Estudis Urbans es va celebrar a Lleida a la primavera de 1992 amb el tema «Lleida, ciutat i espais lliures» i la corresponent publicació.

La 6a Setmana és de 1995, amb el títol «Lleida, la ciutat fragmentada, grups socials, qualitat de vida i participació».

L'Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona és un institut universitari que amb autonomia pròpia forma part de la Universitat Autònoma de Barcelona, la qual amb altres vuit entitats públiques formen el consorci que en última instància regeix l'Institut.

Deixant de banda els estudis sobre sociologia, administració pública, sistema educatiu, economia, són també camps de recerca de l'IEMB els de planejament i medi.

Te més de seixanta títols publicats directament i alguns més a través d'altres institucions. Publica regularment *Papers*, sobre la regió metropolitana de Barcelona, i *Enquesta de la R. M. de Barcelona*.

Pertany a xarxes internacionals de recerca urbana mitjançant convenis amb NICE (New International Cities Era), NUREC (Network of Urban Research in the European Community) i AESOP (Assoc. of European Schools of Planning).

Finalment cal esmentar les àmplies connexions universitàries que té establertes amb Venècia, Grenoble, Rotterdam, Birmingham, Dortmund, Roma (2 univ.), Estocolm, Aachen, An-

vers, Londres (2 univ.), París (2 univ.), Copenhagen, Nàpols, Brusselles, Bolonya, Torí i Aix-Marsella.

En el camp de les societats d'estudis públiques cal encara fer esment de l'Associació Catalana de Ciència Regional, branca autònoma de la societat espanyola del mateix nom i, a través d'aquesta associació, de la Regional Science Association, radicada a Anglaterra. La seva tasca, a través de jornades d'estudis, congressos i publicacions propis, s'emmarca sovint dins la recerca urbanística paral·lelament a totes les altres activitats fins aquí enunciatades.

6. L'arquitectura del paisatge i el paisatgisme catalans en el període 1990-1995

L'autor d'aquest report, que vol ser global, sobre arquitectura i urbanisme, creu que quedaria manifestament incomplet si no fes referència a una novíssima —en el nostre país— activitat projectual i compositiva, que va començar ara fa setanta anys a les universitats anglosaxones amb el nom de *Landscape Architecture* i ara amb tendència general a anomenar-la més genèricament *paisatgisme*.

Si sempre havien existit manifestacions de l'arquitectura dels jardins i parcs, és, però, recentment que el camp es va obrir vers la modificació i regeneració de paisatges. El mot *paisatgisme*, que representava una branca moderna de l'art de la pintura, ara ha estat manllevat per a donar-li una significació més àmplia, que defineix l'art, la ciència i la tècnica de compondre paisatges; ja sigui *ex novo* (cas dels parcs, grans o petits), ja sigui a partir d'unes preexistències geogràfiques o simplement topogràfiques (per posar un exemple, és el cas dels actuals i perceptius estudis d'impacte ambiental).

Amb aquesta nova activitat projectual, el camp que va obrir la ciència del medi troba qui s'ocupa amb coneixements adequats de la forma del medi, fent-ne també objecte d'art.

Pel que fa a l'activitat i l'estat de la qüestió a Catalunya durant el quinquenni estudiat, val a dir que són els arquitectes i els enginyers de camins els qui han introduït aquelles activitats en llurs respectius camps professionals.

En el cas dels arquitectes, ben emparats en la teoria i la pràctica de la composició de formes, ells es troben en un camp anàleg i ben proper al de l'arquitectura i encara més a prop de l'urbanisme. Això ha fet que, durant el quinquenni, hagi continuat el Programa de Mestratge en Arquitectura del Paisatge que va ser fundat —al Departament d'Urbanisme precisament— l'any 1984.

No cal dir com la demanda en quantitat i qualitat de dissenyadors de parcs i de jardins per a les ciutats catalanes que sorgí en els anys preolímpics va confirmar l'encert de la iniciativa. El Programa, de dos anys de durada a temps parcial, ha assolit la seva maduresa: són quaranta-set els diplomats en el període, i vuitanta-cinc, els matriculats a primer curs. D'ells, trenta-dos són arquitectes; set, enginyers de diferents nivells i especialitats; tres, biòlegs; dos, llicenciats en Belles Arts; un, geògraf, i un, paisatgista. Dels quaranta-set que aconseguiren el Mestratge, trenta-set eren espanyols, i deu, estrangers.

Així fou com, sense tenir arquitectes paisatgistes titulats com a tal —ja que el títol no existia a Espanya—, la majoria dels arquitectes implicats en les transformacions urbanes de la dècada dels vuitanta es convertiren, sense a penes formació específica, en protagonistes de múltiples dissenys. Per la via de l'experiència es pot dir que es feren molts paisatgistes catalans justament en el període ressenyat en el present report.⁷

Crec personalment, i amb mi molts altres, que el futur del paisatgisme a casa nostra està ben assegurat, ja que la coincidència del sentiment ecologista com a majoritari i l'aparició de les ciències del medi demanaven cobrir aquest aspecte, ja assajat en el camp del Land Art o escultura del territori, que porta el paisatgisme a ser arquitectura del medi, amb totes les connotacions artístiques que el nom connota.

7. Quan escric aquest report, 1999, la UPC ha llançat la nova carrera de paisatgista, de segon cicle obert a múltiples procedències universitàries, reconeguda, per ara, amb títol propi de la Universitat i també per la Comunitat Europea, després d'un detingut examen, i que ha passat a ser l'únic ensenyament de l'Estat reconegut a Europa en el camp del paisatgisme.

7. Bibliografia sobre arquitectura, urbanisme i paisatgisme publicada en el període estudiat

Per tal de completar el panorama esbossat més amunt, hom ha elaborat una ressenya dels llibres sobre arquitectura en sentit ampli, com s'ha dit en començar.

La font d'informació han estat sengles llistats de llibres adquirits durant el període 1990-1995 per dues importants biblioteques especialitzades: la del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i la de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de la UPC.

S'han considerat tant els llibres de nova aparició com els que eren reedició de llibres més antics, si apareixien dins del període estudiat.

En la selecció de cada llibre, ha primat el títol —i per tant el tema— més que no pas la llengua o la nacionalitat de l'autor.

La llista, per ordre alfabètic d'autors i que aplega dues-cents setanta-vuit publicacions, és la següent:

Barcelona: New projects (catàleg d'exposició)

AJUNTAMENT BARCELONA

Parcs i jardins de Barcelona

AJUNTAMENT BARCELONA

Quadrat d'Or (Golden Square): 150 houses in the centre of modernist Barcelona: Guidebook

AJUNTAMENT BARCELONA

Barcelona: La segona renovació

AJUNTAMENT BARCELONA

Barcelona: Espais i escultures, 1982-1986

AJUNTAMENT BARCELONA, ÀREA D'URBANISME I OBRES PÚBLIQUES

Rehabilitació de l'Eixample, 1987-1991

AJUNTAMENT BARCELONA, REGIDORIA D'EDICIONS I PUBLICACIONS

Previsió de costos d'urbanització pel mètode MSV (actualitzat el mes de desembre del 1987)

ALABERN I VALENT, Eduard

Execució, inspecció i control de les obres d'urbanització, cadència d'execució i programes de control

ALABERN I VALENT, Eduard

Memorias de un urbanista, 1939-1979

ALOMAR ESTEVE, Gabriel

Art de calcular en arquitectura: Curs inicial de càlcul per a estudiants d'arquitectura

ALSINA CATALÀ, Claudi

Lecciones de álgebra y geometría: Curso para estudiantes de arquitectura

ALSINA CATALÀ, Claudi

ALTEA. Diccionario visual de arquitectura

Barcelona tendra

ALTISENT, Aurora

Tarraco guia arqueològica

AQUILUÉ, Xavier

IV Simposium Internacional sobre Disseny Assistit per Ordinador a l'Arquitectura

ARECDAD

Mestres d'obres i fusters: La construcció a Barcelona en el segle XVIII

ARRANZ, Manuel

Palau Marc: Els Marc de Reus i el seu palau a la Rambla de Barcelona

ARRANZ, Manuel

Diccionario de las artes

AZÚA, Félix de

Bach-Mora

BACH/MORA, equip d'arquitectes

Tines al mig de les vinyes a la comarca del Bages

BALLBÉ I BOADA, Miquel

Modernisme a Mallorca

BANCELLS, Consol

Guia del modernisme a l'Eixample

BANCELLS, Consol

Enric Sagnier

BARJAU, Santiago

Palau Nacional de Montjuïc: Crònica gràfica

BARRAL I ALTET, Xavier

Les catedrals de Catalunya

BARRAL I ALTET, Xavier

Barcelona: La conquista del espacio. Arquitectura, 1980-1992

BARRIL, Joan

Barcelona: The conquest of space. Architecture, 1980-1999

BARRIL, Joan

Gran Gaudí

BASSEGODA I NONELL, Joan

Jujol

BASSEGODA I NONELL, Joan

Manteniment, urbanització, fitxes

BELLMUNT I RIBAS, Rafael

Cómo debo construir: Manual práctico de construcción de edificios

BENAVENT DE BARBERÀ, Pere

Arquitectura d'ensenyament

BENEDITO I ROVIRA, A. Josep

Londres victoriano

BENET, Juan

Aparells per a la diagnosi a la construcció

BERMEJO I NUALART, Ferran

Espacio y sociedad en la arquitectura de MBM

BOFILL, Eugeni

Ricardo Bofill Taller de Arquitectura: Edificios y proyectos, 1960-1985

BOFILL, Ricard

Espacio y vida

BOFILL, Ricardo

Reconstrucció de Barcelona

BOHIGAS, Oriol

Reseña y catálogo de la arquitectura modernista

BOHIGAS, Oriol

Barcelona: Arquitectura y ciudad, 1980-1992

BOHIGAS, Oriol, intr.

Barcelona: Ville et architecture, 1980-1992

BOHIGAS, Oriol, intr.

El arte en arquitectura

BOIX GENÉ, José

Divina proporción: Las formas geométricas y la acción del demiurgo

BONELL COSTA, Carmen

Masies del Maresme: Estudi de les masies, elements defensius, ermites i molins

BONET I GARÍ, Lluís

Vostra casa: L'habitatge manual de l'usuari

BORRELL CALONGE, Agustí

Dos modernos proyectos de chalets

BORRELL GLEICH, Javier

Nicolau Maria Rubió i Tudurí, 1891-1981

BOSCH ESPELTA, Josep

Interiors de Barcelona

BOTEY, Josep M.

El modernisme a Barcelona

BROSSA, Màrius

Arquitectura europea contemporània

BRU, Eduard

Arquitectura de Tarragona des del segle XII

BUQUETAS I BACH, Josep M.

Treballs sobre Cerdà i el seu Eixample a Barcelona. Readings on Cerdà and the extension plan of Barcelona

BUSQUETS GRAU, Joan

Barcelona: Evolución urbanística de una capital compacta

BUSQUETS GRAU, Joan

Santiago Calatrava

CALATRAVA, Santiago

Història del disseny industrial

CAMPI I VALLS, Isabel

Part alta del centre històric de Tarragona: Un aixecament de plànols de les construccions civils, 1981

CANTALLOPS I VALERI, Lluís

Nuevo diseño español

CAPELLA, Juli

Legislació urbanística a Catalunya

CARCELLER ROQUÉ, Xavier

J. Carvajal, arquitecto

CARVAJAL, Javier

Antoni Gaudí

CASANELLES, Enric

Manual de diagnosi i tractament d'humitats

CASANOVAS I BOIXAREU, Xavier

Manual de diagnosi i intervenció en sistemes estructurals de parets de càrrega

CASANOVAS I BOIXAREU, Xavier

Barcelona: Ciudad olímpica

CASTELL, Roberto

Girona ciutat: Catàleg de plànols de la ciutat de Girona des del segle XVII al XX

CASTELLS LLAVANERA, Ramon

Atlas de Lleida (segles XVII-XX)

CATLLAR I GOS, Bernat

Antoni de Moragas Gallissà

CENTRE D'ESTUDIS DE DISSENY, Barcelona

Oferta de sòl i localització industrials a les comarques gironines

CENTRE D'INFORMACIÓ I DESENVOLUPAMENT EMPRESARIAL

Directori d'empreses de la construcció de Catalunya: Classificació per nombre de treballadors i tipologia

CERDAN I AGUIRRE GÓMEZ COSTA, Víctor

Mundo del objeto a la luz del surrealismo

CIRLOT, Juan Eduardo

Diccionario de arquitectos de la Antigüedad a nuestros días

CIRLOT, Juan Eduardo

Disseny energètic a l'arquitectura

COCH ROURA, Helena

Práctica de la gestión urbanística

COLL OLALLA, J. Ignasi

Arquitectura del camp: Guia

COL·LEGI D'ARQUITECTES DE CATALUNYA

Gaudí

COLLINS, George R.

Sistema dièdric

COMASÒLIVAS FONT, Ramon

Eix Macià Sabadell: Una experiència de centre metropolitana. A metropolitan center experience

CONSORCI PER AL DESENVOLUPAMENT DE L'EIX MACIÀ

Gaudí

CONSTANTINO, Maria

Corea, Gallardo, Mannino introduction: Fumihiko Maki

COREA / CALLARDO / MANNINO

Ricardo Bofill

CRUELLES, Bartomeu

Arquitectura recuperada

CURSO SOBRE RECUPERACIÓN DE LAS CIUDADES HISTÓRICAS

Habitatge i tipus a l'arquitectura catalana: Singularitat i juxtaposició del tipus en edificis en alt

DÍAZ I GÓMEZ, César

El mito del derecho urbanístico

DIEGO, Álvaro de

Arquitectura del territori: Planejament territorial i mediambiental de la Diputació de Barcelona

DIPUTACIÓ DE BARCELONA

Planejament i gestió del sòl no urbanitzable. Ponències
DIPUTACIÓ DE BARCELONA, SERVEI DE PARCS NATURALS

Obra feta. Intervenció arquitectònica en el patrimoni d'ús de la Diputació de Barcelona
DIPUTACIÓ DE BARCELONA, ÀREA D'OBRES PÚBLIQUES

Arquitectura de siempre: Los años 40 en España
DOMÈNECH, Lluís

Domènech i Montaner
DOMÈNECH I GIRBAU, Lluís

Monestir de Santa Maria de Pedralbes
ESCUADERO I RIBOT, M. Assumpta

Espacio culinario: De la taberna romana a la cocina profesional y doméstica del siglo XX
ESPINET, Miquel

Pla de Costes: Proposta d'ordenació de la Zona Costanera Metropolitana de Barcelona
ESTEBAN I NOGUERA, Juli

Materials de la construcció
ESTEVE I ORA, Roser

Carlos Ferrater
FERRATER, Carlos

Barcelona espai públic: Homenatge a Josep Serra Martí
FERRER, Montserrat

Barcelona espacio público: Homenaje a Josep Serra Martí
FERRER, Montserrat

Estudis Urbans: Torroella de Montgrí: L'Estartit, 1981
FERRER I AIXALÀ, Amador

Infraestructura de transport i forma urbana: Exploracions projectuals per a l'ordenació urbana de l'Àrea Metropolitana de Barcelona
FONT, Antònio, ed.

Barcelona olímpica, la ciutat renovada
FREIXA, Ferran, fot.

Josep Ll. Sert
FREIXA, Jaume

Modernismo en España
FREIXA, Mireia

Lèxic d'art
FREIXAS, Pere, trad.

Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció
FULLANA, Miquel

Elementos y sistemas de climatización: Aire acondicionado, ventilación, calefacción y refrigeración

FUMADO I ALSINA, Joan Lluís

Una demanda social dels joves: Els habitatges protegits

FUNDACIÓ JAUME BOFILL, Barcelona

Habitatge a Catalunya

FUNDACIÓ JAUME BOFILL, Barcelona

Design in Catalonia

FUNDACIÓ BCD, Barcelona

Guia d'arquitectura de Girona

FUSES, Josep

Atlas de Barcelona (segles XVI-XX)

GALERA, Montserrat

Projecte de restauració del conjunt monumental de la font-cascada de la Ciutadella de Barcelona

GANDULLO GUERRERO, Jesús

Garcés-Sòria

GARCÉS/SÒRIA

Cálculo por ordenador de estructuras de hormigón armado

GARCÍA BADELL, José

Espai i societat a la Barcelona pre-industrial

GARCÍA I ESPUCHE, Albert

Quadrat d'or: Centre de la Barcelona modernista: La formació d'un espai urbà privilegiat

GARCÍA I ESPUCHE, Albert

Premio europeo de arquitectura Pabellón Mies van der Rohe

GAUSA, Manuel

Llibre de l'edifici: Quadern de registre

GENERALITAT DE CATALUNYA, DIRECCIÓ GENERAL D'ARQUITECTURA I HABITATGE

Noucentisme: Un projecte de modernitat (catàleg)

GENERALITAT DE CATALUNYA, DEPARTAMENT DE CULTURA

Habitatge públic a Catalunya 1982-1992 i fitxes de treball

GENERALITAT DE CATALUNYA, DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL

Lleis, etc. (Codi urbanístic català)

GENERALITAT DE CATALUNYA, DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL

Atles urbanístic de la Costa Brava de Catalunya

GENERALITAT DE CATALUNYA, DIRECCIÓ GENERAL D'URBANISME

Mobiliari urbà, catàleg '90

GENERALITAT DE CATALUNYA, DIRECCIÓ GENERAL D'URBANISME

Instal·lacions elèctriques de baixa tensió: Recopilació de la legislació aplicable - 1993
GENERALITAT DE CATALUNYA, DIRECCIÓ GENERAL DE SEGURETAT

Guía de la arquitectura: Barcelona 1929-94
GONZÁLEZ, Antoni

Trenta-dos monuments catalans: El patrimoni arquitectònic de la Diputació de Barcelona
GONZÁLEZ MORENO-NAVARRO, Antoni

Legado oculto de Vitruvio: Saber constructivo y teoría arquitectónica
GONZÁLEZ MORENO-NAVARRO, José Luis

Espai urbà: Criteris de disseny
GONZÁLEZ RAVENTÓS, Aquiles

Aproximaciones a Gaudí en Capadocia
GOYTISOLO, Juan

La vivienda en España: 1970-1990
GRAU, Cristina

Borges y la arquitectura
GRAU, Cristina

Atlas histórico de ciudades europeas: Península Ibérica
GUÀRDIA, Manuel, dir.

Gaudí guide
GÜELL I GUIX, Xavier

Antoni Gaudí
GÜELL I GUIX, Xavier

Arquitectura española contemporánea: La década de los 80
GÜELL I GUIX, Xavier

Casas mediterráneas. Costa Brava Mediterranean Houses
GÜELL I GUIX, Xavier

Textos de arquitectura de la modernidad
HEREU, Pere

Arquitectura de Barcelona
HERNÁNDEZ-CROS, Josep Emili

Cerdà: Ciudad y Territorio: Una visión de futuro: Catálogo de la Exposición Cerdà
INSTITUT ILDEFONS CERDÀ

Subirachs a la Sagrada Família: Escultures 1987-1991
IRIARTE, Joan

Control de calidad en la edificación: Actualización de normas
ITEC, INSTITUT DE TECNOLOGIA DE LA CONSTRUCCIÓ DE CATALUNYA

Solucions constructives per a la rehabilitació d'habitatges rurals
ITEC, INSTITUT DE TECNOLOGIA DE LA CONSTRUCCIÓ DE CATALUNYA

Lèxic de la construcció, equivalències Català-castellà, Castellà-català, 3.800 mots
ITEC, INSTITUT DE TECNOLOGIA DE LA CONSTRUCCIÓ DE CATALUNYA

Sistema ràpid d'avaluació dels costos d'urbanització
ITEC, INSTITUT DE TECNOLOGIA DE LA CONSTRUCCIÓ DE CATALUNYA

Diccionari manual de la construcció (equivalències en castellà i índex castellà/català), 5.000 termes
ITEC, INSTITUT DE TECNOLOGIA DE LA CONSTRUCCIÓ DE CATALUNYA

Fustes per a la construcció: Propietats, macroestructura i microestructura
ITEC, INSTITUT DE TECNOLOGIA DE LA CONSTRUCCIÓ DE CATALUNYA

Condicions tècniques de 3.669 elements simples i de 127 elements compostos, Condi Es Ec, any 1992
ITEC, INSTITUT DE TECNOLOGIA DE LA CONSTRUCCIÓ DE CATALUNYA

Condicions tècniques de 2.363 partides d'obra d'edificació, Condi Pio Edi, any 1992
ITEC, INSTITUT DE TECNOLOGIA DE LA CONSTRUCCIÓ DE CATALUNYA

Condicions tècniques de 1.379 partides d'obra d'urbanització, Condi Po urba, any 1992
ITEC, INSTITUT DE TECNOLOGIA DE LA CONSTRUCCIÓ DE CATALUNYA

Recomanacions per a controlar la corrosió d'instal·lacions d'aigua i de calefacció
ITEC, INSTITUT DE TECNOLOGIA DE LA CONSTRUCCIÓ DE CATALUNYA

Urbanisme i comunitats autònomes
JORNADES SOBRE LEGISLACIÓ URBANÍSTICA DE LES COMUNITATS AUTÒNOMES

Catalunya romànica: L'arquitectura del segle XII
JUNYENT, Eduard

Alumbrado 1
LABASTIDA, F.

Arquitectura modernista en Cataluña
LACUESTA, Raquel

Juan Navarro Baldeweg: Obras y proyectos
LAHUERTA, Juan José

Gaudí i el seu temps
LAHUERTA, Juan José

1927: La abstracción necesaria en el arte y la arquitectura europea de entreguerras
LAHUERTA, Juan José

Bonell & Gil-Rius Introduction: Jaques Lucan
LUCAN, Jaques

Acústica arquitectónica y urbanística
LLINARES GALIANA, Jaime

J. A. Coderch de Sentmenat: 1913-1984

LLOPIS, Joan

Barcelona, guía de diseño

LLOPIS I HERNANDO, Carme

Josep Llusçà

LLUSCÀ, Josep

Arquitectura moderna a Barcelona, 1854-1939

MACKAY, David

Casa unifamiliar: Últimas tendencias en una arquitectura de transición. Modern house by the world

MACKAY, David

Joan Miró

MALET, Rosa M.

Dinàmiques metropolitanes a l'àrea i la regió de Barcelona

MANCOMUNITAT DE MUNICIPI DE BARCELONA, Àrea metropolitana

Estructures

MAÑA I REIXACH, Fructuós

Variaciones de la identidad: Ensayo sobre el tipo en arquitectura

MARTÍ ARÍS, Carles

Formas de la residencia en la ciudad moderna: Vivienda y ciudad en la Europa de entreguerras

MARTÍ ARÍS, Carles

Construcciones agrarias en Cataluña

MARTINELL I BRUNET, César

M. Lapeña / Torres Tur

MARTÍNEZ LAPEÑA / TORRES TUR

Transformación de un frente marítimo: Barcelona: la Villa Olímpica, 1992. Transformation of a seafont

MARTORELL / BOHIGAS / MACKAY / PUIGDOMÈNECH

Cincuenta años de arquitectura en Euskadi

MAS SERRA, Elies

Guia per a conèixer els arbusts i les lianes

MASCLANS, Francesc

Habitatges experimentals, 1971-1994: A. Soldevila - J. L. Llorens, arq. Experimental dwellings

MASSIP I BOSCH, Enric

Natur und Abstraktion

MATEO, José Luis

José Luis Mateo introduction

MATEO, José Luis

Misteri Gaudí: Sus claves esotéricas y simbólicas ¿Francmasón, rosacruz, alquimista?

MILÁ, Ernesto

Índex analític, alfabètic i sistemàtic de les normes urbanístiques del Pla General Metropolità

MIRAVILLES I TORRAS, Santiago

Estalvi d'energia en el disseny d'edificis: Aplicació de sistemes d'aprofitament solar passiu

MITJÓ I SARVISÉ, Albert

La ciudad de los arquitectos

MOIX, Llätzer

Políticas y técnicas en la ordenación del espacio rural

MONCLÚS, F. J.

Introducción a la arquitectura textil: Cubiertas colgadas

MONJO CARRIÓ, Juan

Fitxes de característiques de mobiliari clínic per a centres d'atenció primària

MONTANER I CAMPRECIÓS, Francesc

Cinquanta CAP: Cinquanta centres d'atenció primària

MONTANER I CAMPRECIÓS, Francesc

Directrius per al disseny de centres d'atenció primària

MONTANER I CAMPRECIÓS, Francesc

Después del movimiento moderno: Arquitectura de la segunda mitad del siglo XX

MONTANER I MARTORELL, Josep M.

La modernització de l'utilitatge mental de l'arquitectura a Catalunya, 1714-1859

MONTANER I MARTORELL, Josep M.

Nuevos museos: Espacios para el arte y la cultura

MONTANER I MARTORELL, Josep M.

León Battista Alberti

MUNTADA, Anna

Topogénesis II: Ensayo sobre la naturaleza social del lugar

MUNTAÑOLA I THORNBERG, Josep

Comprendre l'arquitectura

MUNTAÑOLA I THORNBERG, Josep

La arquitectura de los 70

MUNTAÑOLA I THORNBERG, Josep

Poética y arquitectura: Una lectura de la arquitectura postmoderna

MUNTAÑOLA I THORNBERG, Josep

Catàleg de monuments i conjunts històrico-artístics de Catalunya

MUÑOZ I LLORET, Josep M.

Instrumentos d'execució de l'urbanisme: La gestió urbanística

NAVARRO ACEBES, Ferran

El árbol en la jardinería y paisajismo: Guía de aplicación para España y países de clima mediterráneo

NAVÉS I VIÑAS, Francesc

Quadrat d'or: 150 cases al centre de la Barcelona modernista: Guia

OLIMPIADA CULTURAL BARCELONA '92

Espacios naturales protegidos: Su conservación, regulación legal e incidencia en la ordenación del territorio

PALUZIE I MIR, Lluís

Construcció de l'arquitectura

PARICIO ANSUATEGUI, Ignacio

Construcció de l'arquitectura, 2: Els elements

PARICIO ANSUATEGUI, Ignacio

Façanes

PARICIO ANSUATEGUI, Ignacio

Innovación tecnológica en la construcción del 93

PARICIO ANSUATEGUI, Ignacio

Aislamiento térmico y acústico

PAYÁ, Miguel

Noucentisme i ciutat

PERAN, Martí

Pous de glaç de la comarca del Bages: Assaig d'interpretació i localització

PEREARNAU I LLORENS, Jaume

Planificación de la seguridad e higiene en el trabajo en construcción y conservación de edificios

PÉREZ GUERRA, Alfonso

Barcelona, un museo de esculturas al aire libre

PERMANYER, Lluís

Arquitectura sanitària i de serveis socials a Catalunya

PERNAS I CALÍ, Francesc

Arquitectura de las neovanguardias

PIÑÓN, Helio

Nacionalisme i modernitat en l'arquitectura catalana contemporània

PIÑÓN, Helio

Reflexión histórica de la arquitectura moderna

PIÑÓN, Helio

Dispensario antituberculoso de Barcelona, 1933-1937: J. Ll. Sert, Subirana y J. Torres Clavé

PIZZA, Antonio

Això és Catalunya: Guia del patrimoni arquitectònic

PLADEVALL I FONT, Antoni

Manual de diseño para arquitectos, diseñadores gráficos y artistas

PORTER, Tom

Palau Güell

PUIG, Jaume de

Casas de montaña. Pirineos

PUIG, Ramon M.

Carreteras urbanas: Recomendaciones para su planeamiento y proyecto

PUIG-PEY, Pedro

Antoni de Moragas Gallissà, homenatge

PUJOL, Jordi

Mies van der Rohe Pavilion: Award for European Architecture 1992

PREMIO EUROPEO DE ARQUITECTURA PABELLON MIES VAN DER ROHE

Rem Koolhaas: Projectes urbans (1985-1990). Urban projects

QUADERNS D'ARQUITECTURA I URBANISME

Modernisme i modernistes

RÀFOLS, J. F.

Barcelona, Escuela de arquitectura, selección de dibujos realizados en 1º curso, unidad mañana

RAMOS GALINO, Fernando Juan

Bloques de viviendas: Una perspectiva contemporánea

RAVETLLAT, Pere Joan

Acústica arquitectónica: Soluciones prácticas

RECUERO LÓPEZ, Manuel

Manual pràctic de la revisió de preus dels contractes d'obres públiques i privades

REVUELTA GODOY, Mònica

Jardins de Catalunya

RIBAS I PIERA, Manuel

Nicolau M. Rubió i Tudurí i el planejament regional

RIBAS I PIERA, Manuel, edició a cura de,

Manual de valoraciones inmobiliarias

ROCA I CLADERA, Josep

Elies Rogent i la Universitat de Barcelona

ROGENT, Jordi

Memòries, viatges i lliçons

ROGENT AMAT, Elies

Josep Puig i Cadafalch: L'arquitectura entre la casa i la ciutat. Architecture between the house and the city

ROHRER, Judith

Arquitectura catalana de la modernidad

ROVIRA I GIMENO, Josep M.

Actar: Discriminación entre las formas de quietud y movimiento de la construcción

RUBIÓ I TUDURÍ, Nicolau M.

Del paraíso al jardín latino: Origen i formación del moderno jardín latino

RUBIÓ I TUDURÍ, Nicolau M.

Barba Corsini: Arquitectura-architecture, 1953-1994

RUIZ MILLET, Joaquim

Palau de la Música Catalana

SÀBAT, Antoni

Infografía y arquitectura: Dibujo y proyecto asistidos por ordenador

SAINZ, Jorge

Temes clau: Dibuix tècnic

SÁNCHEZ GALLEGO, Juan Antonio

Geometría descriptiva: Sistemas de proyección cilíndrica

SÁNCHEZ GALLEGO, Juan Antonio

Control acústico en los edificios

SERRA FLORENSA, Rafael

Geometria i projecte del sòl als orígens de la Barcelona moderna: La vila de Gràcia

SERRA RIERA, Enric

Semiòtica de l'Eixample Cerdà

SERRATOSA, Albert

¿Infraestructura sin territorio?

SERRATOSA, Albert

Actuacions en el patrimoni edificat: La restauració de l'arquitectura dels segles IX i X (investigació)

SIMPOSI SOBRE ACTUACIONS EN EL PATRIMONI EDIFICAT

Actuacions en el patrimoni edificat medieval i modern, segles X al XVII (actuaciones en el patrimonio)

SIMPOSI SOBRE ACTUACIONS EN EL PATRIMONI EDIFICAT

III Simposi sobre restauració monumental. Barcelona

SIMPOSI SOBRE RESTAURACIÓ MONUMENTAL

Arquitectura modernista fi de segle a Barcelona

SOLÀ-MORALES I RUBIÓ, Ignasi de

Arquitectura modernista fin de siglo en Barcelona

SOLÀ-MORALES I RUBIÓ, Ignasi de

Fin de siècle architecture in Barcelona

SOLÀ-MORALES I RUBIÓ, Ignasi de

Diferencias: Topografía de la arquitectura contemporánea

SOLÀ-MORALES I RUBIÓ, Ignasi de

Eclecticismo y vanguardia: El caso de la arquitectura moderna en Catalunya

SOLÀ-MORALES I RUBIÓ, Ignasi de

Jujol

SOLÀ-MORALES I RUBIÓ, Ignasi de

Les formes de creixement urbà

SOLÀ-MORALES I RUBIÓ, Manuel de

Arne Jacobsen

SOLAGUREN-BEASCOA DEL CORRAL, Félix

Opiniones sobre arquitectura

SOSTRES, José María

Medidas en arquitectura

STEEGMANN, Enrique

Arquitectes: Antoni i Ramon Puig Giralt: Noucentisme i modernitat

SUÀREZ, Alícia

Transfiguración de la noche: La utopía arquitectónica de Hugh Ferriss

SUBIRATS, Eduardo

Flor y el cristal: Ensayos sobre arte y arquitectura modernos

SUBIRATS, Eduardo

Pis de segona mà: Guia per a la seva compra i lloguer

SUST I FATJO, Xavier

Passat i present de Barcelona III: Materials per l'estudi del medi urbà

TATJER MIR, Mercè

Transformació del paisatge a l'entorn de les carreteres

TORRES I CAPELL, Manuel de

Escrits sobre art

TORRES GARCIA, Joaquim

Objets dans le parc

TUSQUETS, Oscar

Nuevos proyectos de chalets

TRAPERO PROS, L.

Simposi Internacional d'Arquitectura: Publicació de ponències celebrades a Girona

UNIVERSITAT DE GIRONA

Casa rural a Catalunya: Cases aïllades i cases de poble

VILA, Marc-Aureli

Els vitrallers de la Barcelona modernista

VILA GRAU, Joan

Restauración de fachadas: El proyecto y sus técnicas

VILA RODRÍGUEZ, Rafael

Francisco Clavera i Armenteros

VILA I TORNOS, Frederic

Diez libros de arquitectura

VITRUVI POL·LIÓ, Marc